
NECESSITATS SOCIALS A ESPANYA

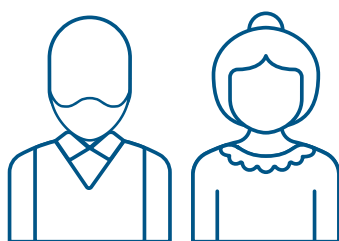

Anàlisi de les necessitats socials de las persones grans

Informe

6.3

Maig 2020

Crèdits

**Observatori Social
de "la Caixa"**

**Edició: Fundació Bancària
"la Caixa", 2019
Plaça Weyler, 3
07001 Palma**

ISBN 978-84-9900-249-1

**Tractament i visualització de dades,
disseny gràfic i maquetació**

Andrés Fernández Torcida
www.andresft.com

La Fundació Bancària "la Caixa"
no s'identifica necessàriament
amb l'opinió dels autors d'aquesta
publicació.

observatoriosociallacaixa.org

Recerca i elaboració de l'informe

• Luis Ayala Cañón
(Universitat Rey Juan Carlos i EQUALITAS)

• Olga Cantó Sánchez
(Universitat d'Alcalá i EQUALITAS)

• Rosa Martínez López
(Universitat Rey Juan Carlos i EQUALITAS)

• Carolina Navarro Ruiz
(UNED i EQUALITAS)

• Marina Romaguera de la Cruz
(Universitat d'Alcalá i EQUALITAS)

**L'informe 6, dedicat a les necessitats socials per grups de població,
està dividit en cinc col·lectius: infants, joves, persones grans, dones
i immigrants. La bibliografia que surt a cadascun dels informes
correspon a la de tots els col·lectius.**

Sumari

---

4 Resum executiu

5 PERSONES GRANS

5 La situació a Espanya

- 8 Benestar econòmic i material
- 10 Habitatge
- 10 Salut i hàbits de vida

11 La situació a Europa

14 Polítiques públiques

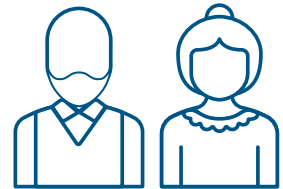
17 Bibliografia

RESUM EXECUTIU

Persones grans

- Les persones grans han passat a tenir uns nivells de vulnerabilitat econòmica sensiblement més baixos que la mitjana de la població espanyola. En aquest grup, els problemes relacionats amb l'habitatge també són menys importants.
- Espanya és el país de la Unió Europea on la diferència entre l'efecte de la xarxa de prestacions monetàries contra la pobresa per al conjunt de la població i per a les persones grans és més accentuada, amb un avantatge clar favorable a aquestes últimes.

PERSONES GRANS

LA SITUACIÓ A ESPANYA

Les persones grans conformen un dels grups d'edat que tradicionalment s'ha associat més a problemes de vulnerabilitat econòmica i social. En les descripcions dels perfils socioeconòmics de la pobresa, per exemple, fins fa relativament poc era habitual caracteritzar aquest col·lectiu amb un risc de pobresa històricament més elevat que la mitjana de la població espanyola. Durant les dues últimes dècades, tanmateix, s'han produït diversos processos que han modificat les condicions de benestar de les persones grans, com ara l'extensió dels

sistemes de protecció social i l'augment de l'estabilitat de les seves rendes, un impacte menys important, en aquest mateix sentit, de la crisi econòmica pel caràcter menys fluctuant de les pensions contributives i el mateix procés d'envelliment, que ha fet que, dins de la definició estadística de la categoria de persones grans –majors de 65 anys– s'hi incloguin, cada vegada més, persones amb nivells elevats d'activitat econòmica.

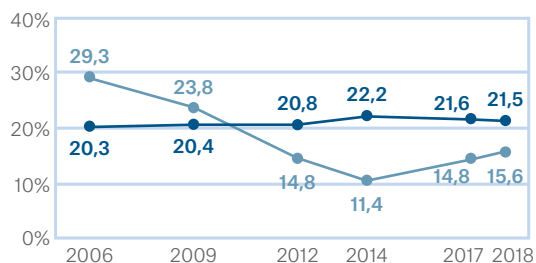
Indicadors de necessitat social de les persones de més de 65 anys a Espanya

● Persones grans   **● Població total**

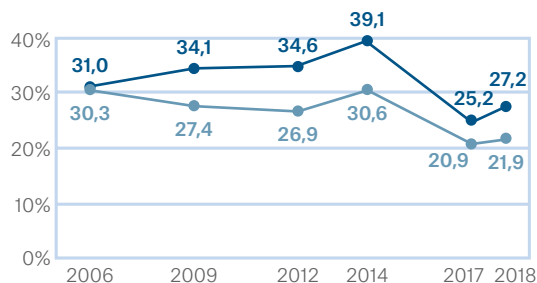
Risc de pobresa monetària:

% de persones amb una renda familiar disponible que se situa per sota del llindar de risc de pobresa.

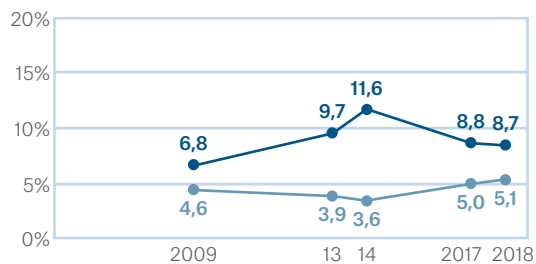
Dificultat per arribar a final de mes:

% de persones que viuen en llars que declaren que tenen dificultats o moltes dificultats per arribar a final de mes.

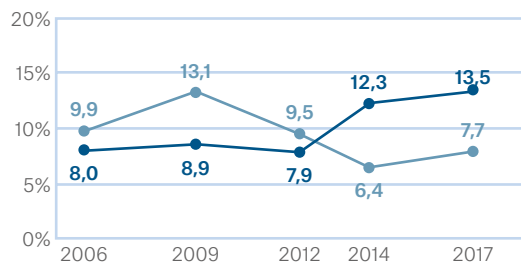
Pobresa consistent:

% de persones que viuen en llars que pateixen de manera simultània risc de pobresa monetària i privació material.

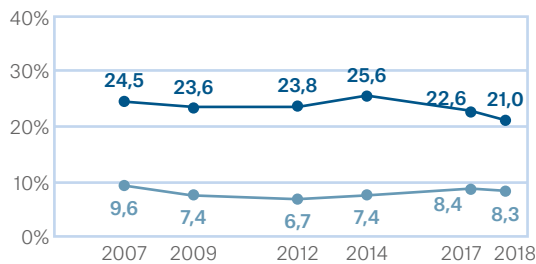
Pobresa crònica:

% de persones que durant tres anys consecutius o més han viscut en llars en risc de pobresa.

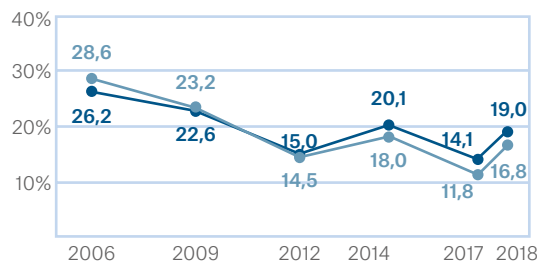
Sobrecàrrega en despeses de l'habitatge:

% de persones que viuen en llars on les despeses de l'habitatge superen el 30% de la renda disponible.

Males condicions de l'habitatge:

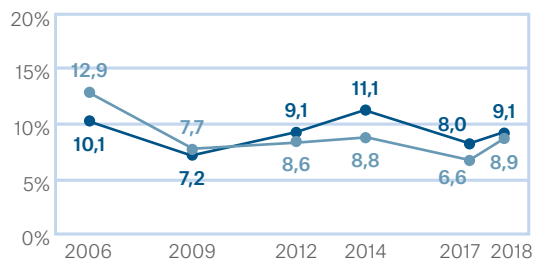
% de persones que viuen en un habitatge que pateix algun d'aquests problemes: goteres, humitats o podridura, poca llum natural, absència de bany o dutxa a l'interior o absència de vàter.

● **Persones grans**   ● **Població total**

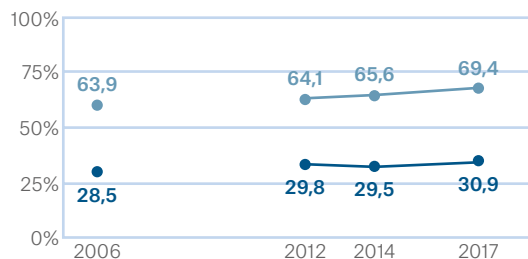
Manca de confort tèrmic:

% de persones que viuen en llars que no poden permetre's mantenir l'habitatge calent durant els mesos d'hivern.

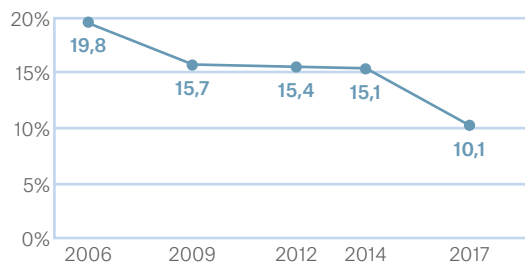
Malalts crònics:

% de persones adultes que durant els últims dotze mesos han patit alguna de les principals malalties o problemes de salut crònics i han estat diagnosticades per un metge.

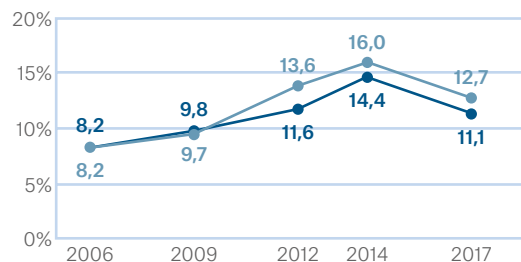
Persones grans amb limitacions greus:

% de persones grans amb limitacions greus per a les activitats de la vida quotidiana a causa de problemes de salut en els últims sis mesos.

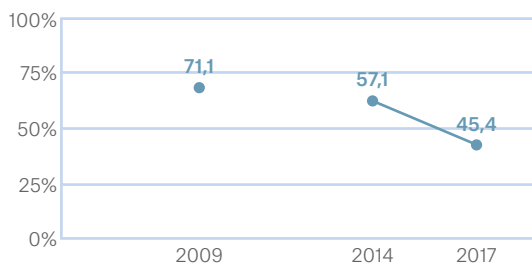
Despesa sanitària catastròfica:

% de persones grans del primer quintil de renda amb una despesa sanitària que supera el 40% de la seva capacitat de pagament.

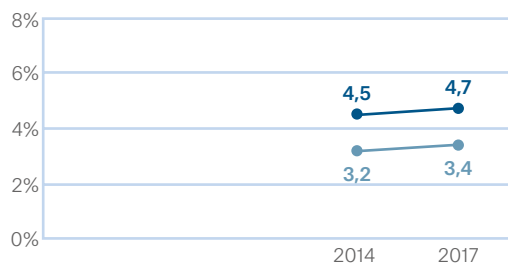
Dèficit de cobertura de les persones grans dependents:

% de persones grans amb necessitat estimada d'atenció que no reben atenció del sistema d'atenció a la dependència.

Renúncia a prendre fàrmacs receptats per raons econòmiques:

% de persones adultes que, per raons econòmiques, alguna vegada durant l'any anterior han deixat de prendre un medicament receptat per un metge de la sanitat pública.

Font:

Elaboració pròpia amb dades procedents de l'EU-SILC, l'EPA i l'ENS/EHIS.

Benestar econòmic i material

De les diverses dimensions que conformen el mapa de necessitats socials, probablement l'àmbit en què s'han produït els canvis més rellevants en el cas de les persones grans és el relacionat amb el benestar econòmic i material. Les dades que cobreixen l'última dècada i mitja revelen una inversió del retrat tradicional, en què les persones grans tenien un risc de pobresa més elevat que la resta de la població. Aquest risc superior, encara present a l'inici de la crisi, es va anar reduint fins a invertir-se, i actualment s'observa una bretxa més important a favor de les persones grans. La raó d'aquest canvi tan dràstic en el risc diferencial de pobresa s'ha de buscar en l'estabilitat de les rendes del col·lectiu, molt dependent del sistema de pensions públiques, en comparació de la pronunciada caiguda de les rendes de la resta de la població a causa de l'elevada taxa d'atur en els moments més crítics de la crisi i la reducció general de l'activitat econòmica.

La forma tradicional de mesurament de la pobresa, amb criteris relatius –fixant-ne el llindar com un percentatge de la renda mitjana de la població–, també ha contribuït a donar més visibilitat a la disminució de la pobresa entre les persones grans. Les rendes d'aquest col·lectiu, de fet, han crescut gairebé al mateix nivell que els preus, atesa l'absència de grans canvis en el sistema d'actualització de les pensions. No obstant això, cal destacar l'augment continuat de la pensió mitjana com a conseqüència de l'entrada progressiva en el sistema de treballadors amb historials laborals més complets i amb la pensió màxima, circumstància compatible amb la presència de pensions molt baixes. Durant el període més recent, tanmateix, aquesta mateixa estabilitat de les rendes ha fet que augmentés el risc relatiu de pobresa de les persones grans, ja que l'evolució de les seves rendes és molt més lenta que la de les de la resta de la població, que han anat augmentant a mesura que el creixement econòmic i l'ocupació es recuperaven.

En una línia molt similar, tampoc no hi ha grans variacions en un dels grans trets de la vulnerabilitat de les llars espanyoles, com són les dificultats declarades per arribar a final de mes. En el cas de les persones grans, a diferència de la mitjana de la societat, aquest problema no va experimentar grans canvis durant la crisi, i s'ha reduït notablement amb la recuperació, tot i que no a un ritme tan ràpid com en la resta de la població.

A aquest risc més baix de pobresa i de dificultats econòmiques generals, també s'hi afegeix una incidència menys important de les formes més severes de pobresa, com són les relacionades amb la pobresa consistent o la simultaneïtat, en una mateixa llar, dels problemes de pobresa monetària i privació material. En la fase en què el deteriorament de l'economia va ser més accentuat (2013), el percentatge de persones grans afectades per aquesta realitat (3,9%) va arribar a ser una tercera part del corresponent al total de la població (9,7%). No obstant això, l'augment de la pobresa monetària en les persones grans durant l'etapa més recent per les raons esmentades i la millora de la resta de grups han fet que el diferencial torni a reduir-se, cosa que introdueix dubtes sobre la capacitat real del sistema d'assegurament de les rendes en la vellesa per cobrir aquest tipus de risc.

Més positius són els resultats referents a la cronicitat de la pobresa, que és un dels indicadors que reflecteixen amb més severitat la manca de cobertura de les necessitats socials vinculades a la suficiència dels ingressos de la llar. A diferència del que passa en el conjunt de la societat espanyola, avui dia el risc de pobresa crònica entre les persones grans és més baix que a mitjan dècada passada, tot i que, de nou, s'observa un cert repunt en l'etapa de recuperació econòmica, vinculat a les dificultats esmentades perquè les rendes d'aquest grup demogràfic segueixin un ritme similar a les de la resta de perceptors d'ingressos en les etapes expansives.

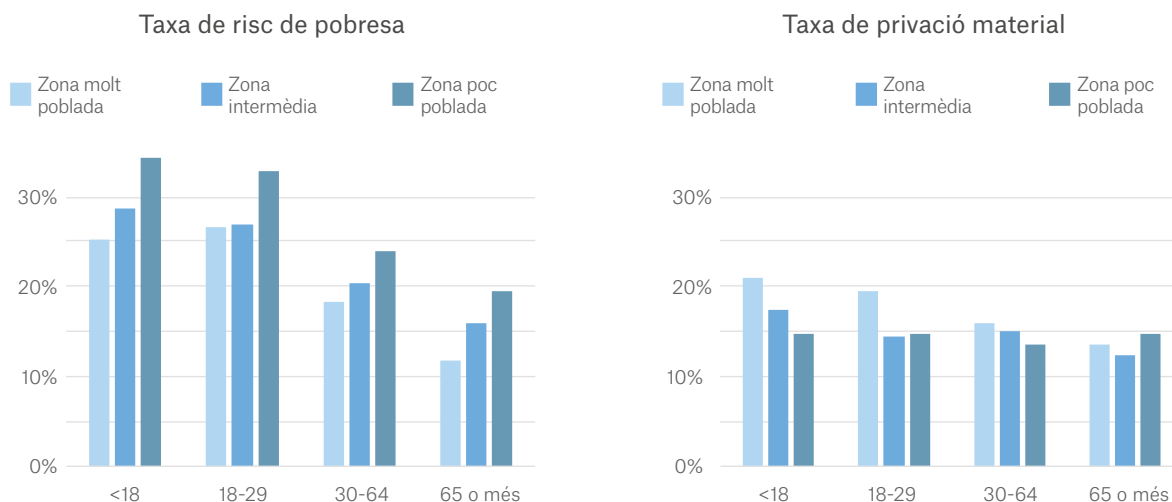

EL BENESTAR ECONÒMIC I MATERIAL DE LES PERSONES GRANS A L'«ESPANYA BUIDADA»

Un dels estereotips més habituals en la interpretació de les necessitats socials de les persones grans és que la incidència de la pobresa monetària és més gran entre les que viuen en zones rurals que no pas entre les que viuen en zones urbanes, però això queda compensat pel fet que les primeres gaudeixen d'unes condicions de vida millors. Tanmateix, les dades de privació

material no avalen aquesta valoració, ja que mostren que els problemes de privació material d'aquest col·lectiu també són més acusats en l'àmbit rural que a les zones molt poblades i intermèdies, si bé les diferències són més petites que quan l'indicador de benestar se cenyeix al nivell relatiu d'ingressos.

Figura 2. Pobresa i privació material per densitat de població i edat, any 2017.

Font:
Elaboració pròpia amb dades procedents de l'INE
(Enquesta de condicions de vida 2018).

Habitatge

Un dels factors més determinants per explicar les diferències en la intensitat de les necessitats socials de les persones grans és l'accés a l'habitatge. En la cobertura d'aquestes necessitats conflueixen dues realitats determinants, que són, d'una banda, un major accés a la tinença en propietat que en altres grups d'edat i països i, de l'altra, un problema tradicional de més dificultats per mantenir l'habitatge en condicions adequades. Aquestes mateixes dades de l'Enquesta de condicions de vida reflecteixen una extensió menor dels problemes de sobrecàrrega de les despeses de l'habitatge, i revelen que menys d'una de cada deu persones grans pateixen aquest tipus de problema. Tanmateix, les dades mostren que, a diferència del que ha passat amb la resta de la població, durant el període més recent els problemes de sobrecàrrega han anat augmentant entre la gent gran.

No ha passat el mateix amb el problema de les males condicions de l'habitatge, que, amb alguna interrupció, durant l'última dècada ha mostrat una clara tendència a la millora, i que afecta aproximadament una de cada deu persones grans. Una dada positiva és que els problemes per mantenir l'habitatge calent durant els mesos d'hivern –cosa que, en termes de salut, té conseqüències més greus en el cas de les persones grans– tenen una incidència més baixa que en la resta de la població i, a més, s'han anat reduint.

Salut i hàbits de vida

Pel que fa als problemes de salut, cal destacar que l'esperança de vida de les persones grans ha anat augmentant durant les dues últimes dècades: Espanya és el segon país de la UE, després de França, amb una esperança de vida més elevada en aquest col·lectiu, amb 19,1 anys per als homes de 65 anys i 23,1 per a les dones de la mateixa edat, segons l'Institut Nacional d'Estadística. No obstant això, al mateix temps també ha augmentat el percentatge de persones que tenen una malaltia crònica diagnosticada. Aquesta és la realitat de prop d'un 70% de les persones de més de 65 anys, que contrasta amb la del total de la població, en què els problemes crònics de salut, relativament estables, afecten menys d'una de cada tres persones.

En la majoria de casos, tanmateix, l'elevada incidència de les malalties cròniques entre les persones grans a Espanya no deriva necessàriament en una situació incapacitant. El percentatge de persones d'aquesta edat amb limitacions greus és del 10% del total, xifra que és pràcticament la meitat que la de fa una dècada. Tal com recollia l'Informe sobre salut d'aquesta col·lecció, hi continua havent un percentatge elevat de persones grans amb necessitat d'atenció no ateses pel sistema d'atenció a la dependència. Tot i que la cobertura ha augmentat considerablement durant aquesta última dècada, una de cada dues persones grans dependents –al voltant del 15% de les persones grans, i un 33% de les persones de més de 80 anys, tindrien unes limitacions prou importants per necessitar l'atenció del sistema– no rep aquestes atencions. En molts casos són persones que no han sol·licitat ser avaluades com a dependents, però en altres casos sí que ho han fet i el seu expedient de valoració encara no s'ha resolt.

Una última dada positiva és la baixa proporció de persones que han hagut de renunciar a prendre fàrmacs per raons econòmiques. No obstant això, en un segment de persones grans, les despeses sanitàries condicionen severament la seva capacitat de consum. Prop del 13% de les persones grans ubicades en el primer quintil d'ingressos han de dedicar més del 40% de la seva renda a aquest tipus de despeses.

LA SITUACIÓ A EUROPA

Figura 3. Posició d'Espanya en el rànquing de necessitats socials de la Unió Europea (28 països): persones grans.

Posició en el rànquing europeu (verd = millor; vermell = pitjor)

Quartil 1	Quartil 2	Quartil 3	Quartil 4
1 a 7	8 a 14	15 a 21	22 a 28

	Gent gran			Total		
	Espanya	UE-28	Posició 2017	Espanya	UE-28	Posició 2017
Risc de pobresa monetària: % de persones amb una renda familiar disponible que se situa per sota del llindar de risc de pobresa.	14,8	15,0	13	21,6	16,9	24
Pobresa consistent: % de persones que viuen en llars que pateixen de manera simultània risc de pobresa monetària i privació material.	5,6	5,6	17	8,8	7,0	21
Sobrecàrrega en despeses de l'habitatge: % de persones que viuen en llars on les despeses de l'habitatge superen el 30% de la renda disponible.	8,2	19,4	4	22,6	24,2	16
Males condicions de l'habitatge: % de persones que viuen en habitatges que pateixen algun dels nou possibles problemes.	12,5	18,8	8	14,1	19,0	4
Persones grans amb limitacions greus: % de persones grans amb limitacions greus per a les activitats de la vida quotidiana a causa de problemes de salut en els últims sis mesos.	10,1	16,4	5			

Font:
Elaboració pròpia amb dades procedents de l'EU-SILC i l'EU-LFS.

El percentatge de persones de més de 65 anys sobre el total de la població a Espanya és molt semblant al de la Unió Europea (19,2% i 19,8%, respectivament), si bé a Espanya el pes relatiu de l'estrat de més edat (80 anys o més) és una mica superior. Malgrat que la proporció de persones grans és molt similar, hi ha algunes diferències importants en la manera com les persones grans cobreixen les seves necessitats socials, i a Espanya, en general, els indicadors són millors que la mitjana europea.

Una de les dades més rellevants a l'hora d'elaborar aquesta anàlisi comparada és que les situacions de pobresa de les persones grans, a diferència del que passa amb el conjunt de la població, són semblants, quant a l'extensió, a la mitjana dels països de la UE. No obstant això, també cal destacar que la taxa de pobresa d'aquest grup d'edat a Espanya és més elevada que en altres països europeus amb una renda inferior. Aquesta posició relativa, a més, empitjora quan el risc de pobresa monetària es mesura sumant-hi la probabilitat que en una mateixa llar també hi hagi un problema de privació material. Les taxes de pobresa consistent entre les persones grans només són més elevades als països de l'Est i a Portugal i Grècia.

Pel que fa a la resta d'indicadors seleccionats, l'anàlisi comparada reflecteix una situació positiva per a les persones grans a Espanya. El percentatge de persones d'aquesta franja d'edat amb problemes de sobrecàrrega de l'habitatge és menys de la meitat que la mitjana de la UE, i Espanya és un dels països on l'indicador és més baix. Com en els altres dos indicadors esmentats, aquesta situació relativa és millor que la del conjunt de la població.

També en relació amb l'habitatge, les llars on viuen les persones grans tenen unes condicions i uns equips millors que en altres països europeus, amb un terç menys d'extensió d'aquest problema que a la mitjana de la UE. No obstant això, en termes relatius, aquesta posició és pitjor que la que correspon al conjunt de la població, que, malgrat que presenta un indicador superior al de les persones grans, és sensiblement inferior al de diversos països de la UE.

Finalment, la posició espanyola pel que fa al percentatge de persones grans amb limitacions greus també és millor que la de la majoria de països europeus. L'envelliment demogràfic suposa, a tots els països, una demanda creixent d'atenció de llarga durada, tot i que l'estat de salut de les persones grans influeix en aquesta evolució. Malgrat que la tendència observada és positiva al llarg del període recent i la reducció que s'ha experimentat a Espanya supera la que s'ha vist en l'àmbit europeu, cal recordar que aquest indicador es basa en una sola pregunta que té un cert component subjectiu, per la qual cosa aquesta millora s'ha de valorar amb prudència.

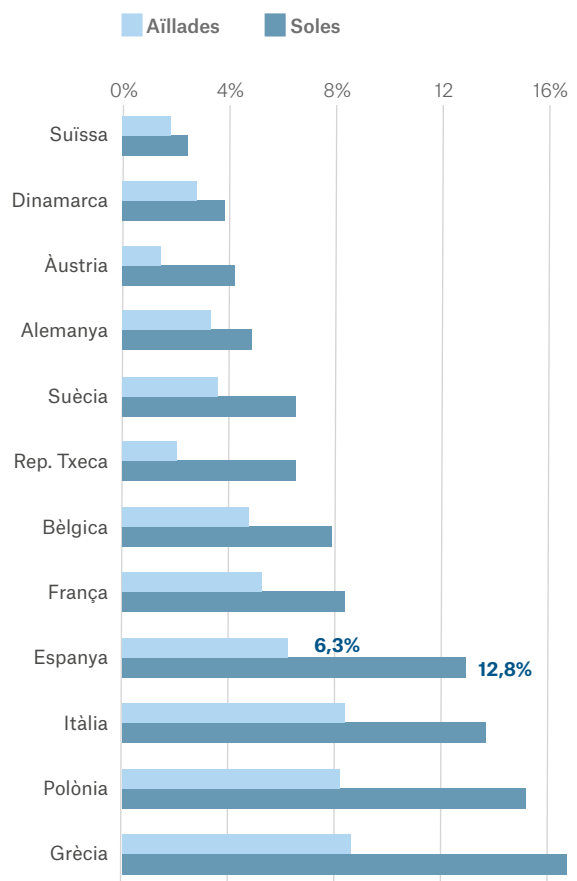
No existeix una estadística europea que permeti analitzar com evoluciona als diversos països la cobertura d'aquesta necessitat social, però l'OCDE ofereix dades comparables per a uns 18 països occidentals (OCDE, 2017). Segons aquestes dades, el percentatge de persones grans que reben atenció de llarga durada a Espanya, malgrat que va augmentar entre el 2005 i el 2015, continua sent inferior a la mitjana de l'OCDE (8,5% i 13%, respectivament). A més, una proporció més elevada de persones grans són ateses a casa seva. Aquesta dada reflecteix, en part, preferències, però també restriccions associades a la insuficiència de l'oferta de places en atenció residencial i centres de dia.

LA SOLEDAT DE LES PERSONES GRANS

Els indicadors habituals que mesuren les necessitats socials de les persones grans presten poca atenció a l'àmbit relacional. Són poques les bases de dades amb informació sobre la percepció que tenen les persones grans de les situacions de suport afectiu i personal en la seva vida diària. L'Enquesta nacional de salut pregunta explícitament com reben amor i afecte. El 3,1% de les persones grans declaren que en reben menys del que voldrien, percentatge que només és lleugerament superior al de tots els majors de 15 anys (2,9%).

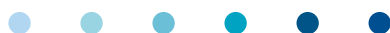
La informació europea sobre qüestions similars és molt limitada, i no hi ha dades comparables per a tots els països. Dels dotze països per als quals es disposa d'informació (enquesta SHARE), Espanya es troba dins el terç de països on els problemes d'aïllament i soledat tenen més incidència.

Figura 4. Percentatge de persones de més de 65 anys que se senten aïllades o soles, 2017.

Font:
Elaboració pròpia amb dades procedents de SHARE.

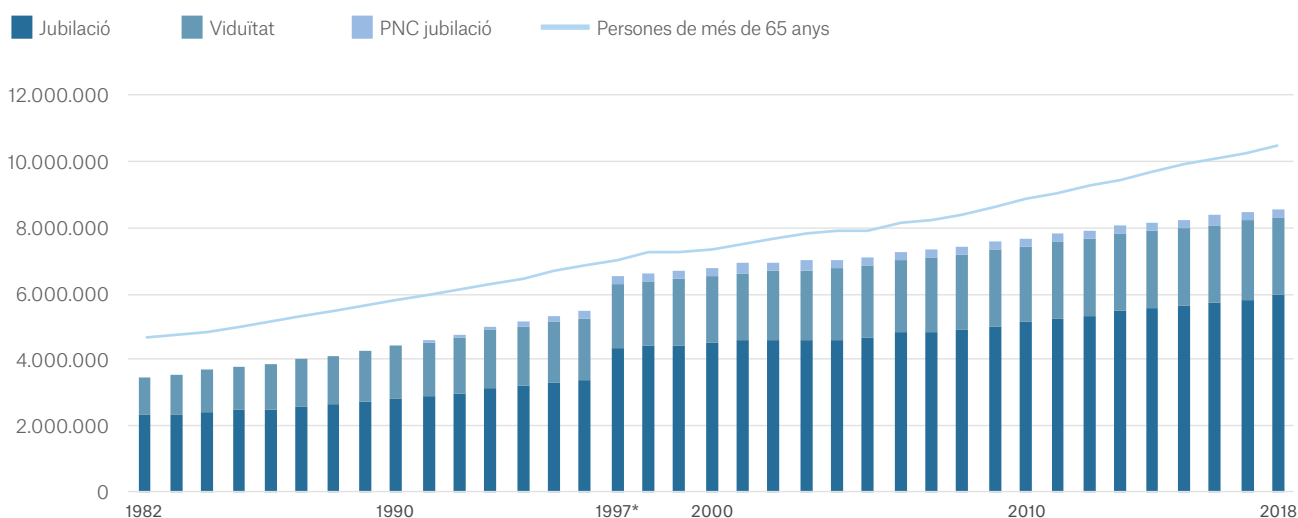
POLÍTIQUES PÚBLIQUES:

A tots els països, el principal factor determinant de les condicions econòmiques de les persones grans és la cobertura oferta pel sistema de pensions, tant pel que fa a la població perceptora d'aquestes prestacions com pel que fa al nivell de les quanties respecte a la renda de la resta de la població. Les persones grans també poden percebre altres formes de renda, procedents de rendiments del treball o de l'estalvi. A la pràctica, tanmateix, l'abandonament generalitzat del mercat laboral a l'edat de jubilació, o fins i tot abans, és la

realitat majoritària de les persones grans. A tots els països europeus, les pensions són la principal font d'ingressos d'aquest col·lectiu, tot i que amb algunes diferències entre països i en determinats moments del temps. D'altra banda, les rendes del capital, que normalment es recullen de manera limitada a les bases de dades de llars, habitualment suposen un percentatge petit del total de la renda de les persones grans.

Figura 5. Evolució del nombre de pensions i de persones de més de 65 anys.

Nota:
En virtut de l'article 7 del Reial decret 1647/1997, les pensions d'incapacitat permanent es converteixen en pensions de jubilació quan el beneficiari fa 65 anys.
PNC: pensions no contributives.

Font:
Elaboració pròpia amb dades del Ministeri de Treball, Migracions i Seguretat Social i l'INE.

Les pensions, per tant, són el principal factor explicatiu del grau de cobertura de les necessitats socials de les persones grans a Espanya. Un primer factor rellevant és la relació entre el nombre de persones de més de 65 anys (edat que fins fa poc era la de jubilació legal) i el nombre de persones d'aquest estrat que reben pensions. A mesura que la població ha anat envellint, el nombre de pensionistes ha anat augmentant. No obstant això, els moments de creixement més accentuat del sistema han coincidit amb canvis institucionals que han fet possible la seva expansió, com ara la inclusió entre els beneficiaris de persones amb períodes mínims de jubilació o les jubilacions anticipades en els processos de reconversió industrial. Durant el període recent també destaca que, a diferència del que va passar durant la dècada de 1990, la bretxa entre el nombre de persones grans i el de perceptors de pensions s'ha anat ampliant progressivament.

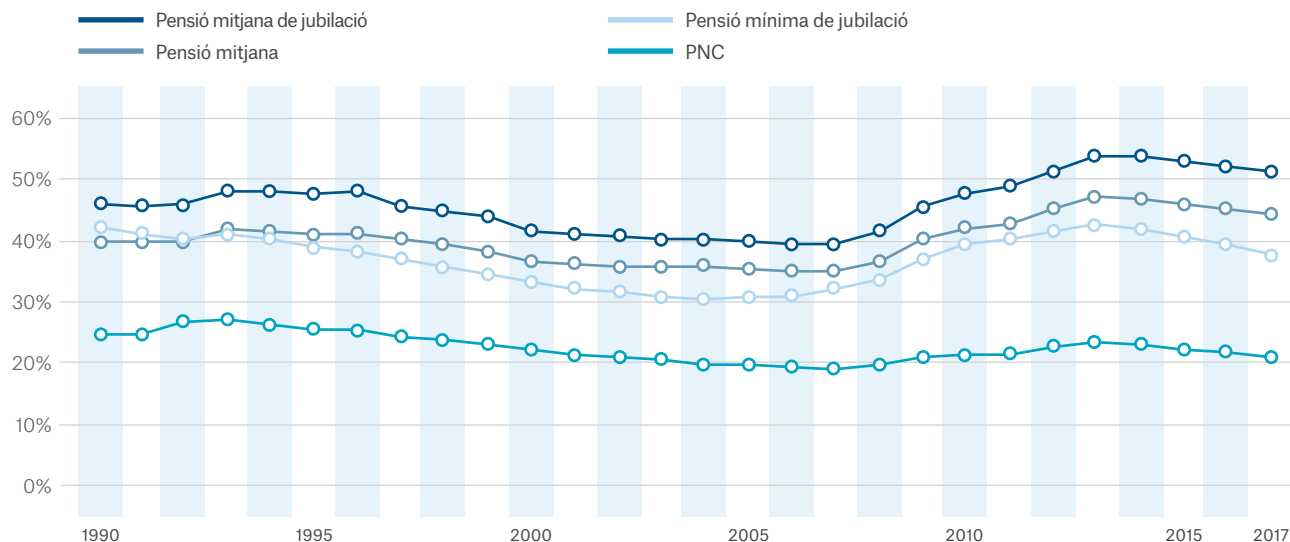
Des del punt de vista de la generositat relativa de les prestacions, la qüestió central és fins a quin punt les pensions han pogut seguir el ritme de creixement de la renda mitjana de la societat espanyola. Caldria esperar que en les etapes expansives de l'economia aquesta distància augmentés, ja que el creixement de l'import de les pensions no depèn de factors de caràcter cíclic, i que passés el contrari en les etapes recessives, atesa l'estabilitat de les pensions i la presumible caiguda de les rendes de la resta de la població.

Tal com recull la figura 6, a Espanya la relació entre totes dues variables no només està determinada per factors de tipus econòmic, malgrat que aquests factors tenen un pes decisiu en la seva evolució. La pensió mínima de jubilació, per exemple, va començar a créixer més ràpid que el PIB per capita mensual quan encara no s'havia acabat l'etapa de bonança anterior a la crisi, a causa de la decisió d'apujar-ne els imports. Amb el deteriorament de l'activitat econòmica i la prolongació de la crisi, les pensions van créixer molt més ràpid que l'economia, però aquest procés es va invertir en l'última etapa de recuperació econòmica.

En el cas de les pensions no contributives, últim recurs de protecció econòmica per a les persones grans que no han pogut accedir al sistema contributiu de pensions, aquest últim procés ha estat molt més marcat, amb un valor respecte al PIB per capita en l'actualitat que ja és inferior al de quan va començar la crisi. Si s'estén en el temps l'àmbit de l'anàlisi, destaca que actualment aquesta relació és inferior a la que hi havia quan es va posar en funcionament el sistema, al començament de la dècada de 1990. És a dir, les pensions no contributives han perdut poder adquisitiu des que es van crear.

Un últim indicador per veure la capacitat de les prestacions monetàries per cobrir les necessitats socials és l'efecte que tenen aquestes prestacions sobre la incidència de la pobresa en les persones grans. A tots els països, sense excepció, a causa del mètode que s'utilitza per mesurar aquest efecte –comparant la pobresa que hi hauria si no existissin aquestes prestacions amb la que hi ha en la realitat–, l'impacte del conjunt de prestacions monetàries és superior en el cas de les persones grans. Cal destacar especialment el cas d'Espanya, ja que és el país de la Unió Europea on la diferència entre l'efecte d'aquesta xarxa de prestacions en tota la població i l'efecte en les persones grans és més accentuada, amb un avantatge clar favorable a aquestes últimes. Aquest efecte descansa, gairebé de manera exclusiva, en les pensions.

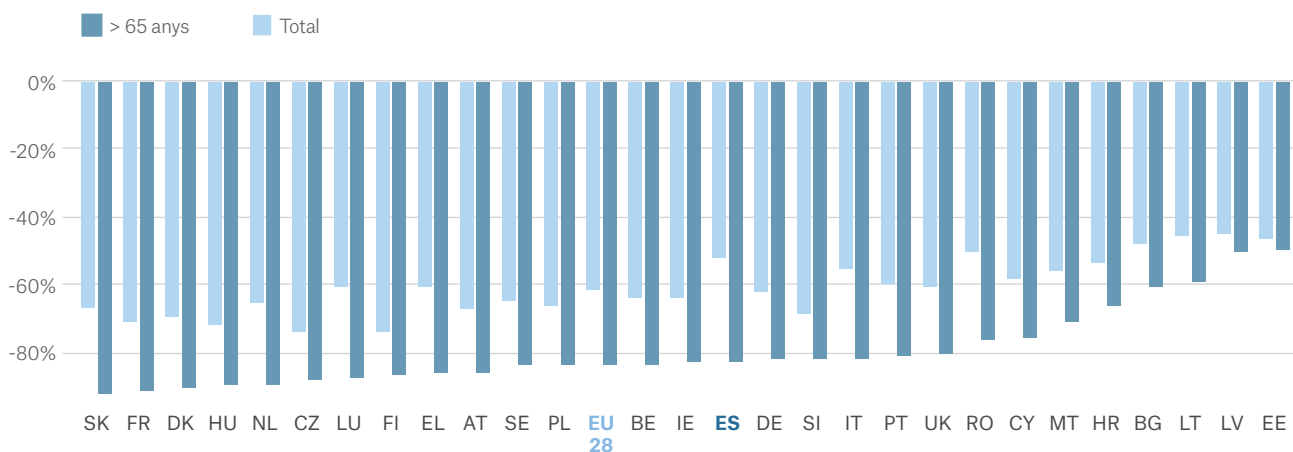
Figura 6. Evolució de les pensions amb l'economia.
Import de les pensions com a percentatge del PIB *per capita* mensual.

Nota:
 Pensió mitjana: mitjana del conjunt de pensions d'incapacitat, jubilació, viduïtat, orfenesa i favor de familiars.

Font:
 Elaboració pròpia amb dades del Ministeri de Treball, Migracions i Seguretat Social i l'INE.

Figura 7. Efecte reductor de la pobresa de les prestacions socials.

Font:
 Elaboració pròpia amb dades procedents de l'EU-SILC (Eurostat).

BIBLIOGRAFIA

- AYALA, L., MARTÍNEZ, R. Y SASTRE, M. (2006) Familia, infancia y privación social, Madrid, Fundación FOESSA.
- AYALA, L. Y CANTÓ, O. (2018) The driving forces of rising inequality in Spain: Is there more to it than a deep worsening of low income households living standards?, in *Inequality and Inclusive Growth in Rich Countries: Shared Challenges and Contrasting Fortunes*, Brian Nolan (ed.), Oxford University Press, 2018, Capítulo 10, Oxford.
- AYLLÓN, S. (2009), "Poverty and living arrangements among youth in Spain, 1980-2005", *Demographic Research*, 20: 403-434.
- AYLLÓN, S. (2017) Growing up in Poverty: Children and the Great Recession in Spain, in *Children of Austerity. The Impact of the Great Recession on Child Poverty in Rich Countries*, ed. B. Cantillon, Y. Chzhen, S. Handa and B. Nolan, UNICEF and Oxford University Press, pp. 219-242.
- BÁRCENA-MARTÍN, E. Y MORO-EGIDO, A.I. (2013). "Gender and Poverty Risk in Europe". *Feminist Economics*, 19(2): 69-99.
- CANTÓ, O. (2013) Los Efectos Redistributivos de las Políticas Públicas de Carácter Monetario: Un Análisis de Microsimulación con EUROMOD, capítulo 4 en 1er Informe sobre la desigualdad en España 2013, Fundación Alternativas.
- CANTÓ, O. (2014), La contribución de las prestaciones sociales a la redistribución, en Capítulo 2 "Distribución de la Renta, Condiciones de Vida y Políticas Redistributivas" VII Informe sobre exclusión y desarrollo social en España 2014, V. Renes (coord.), Fundación FOESSA - Cáritas, Madrid.
- CANTÓ, O. (2019), "Desigualdad, Redistribución y Políticas Públicas: ¿Hay una brecha generacional?", *Cuadernos del ICE*.
- CANTÓ, O., AYALA, L., ADIEGO, M., LEVY, H. Y PANIAGUA, M.M. (2014), Going regional: the effectiveness of different tax-benefit policies in combating child poverty in Spain, in Dekkers, G., M. Keegan y C. O'Donoghue, (eds.), *New pathways in microsimulation*, Surrey, Ashgate: 183-202.
- CANTÓ, O. Y AYALA, L. (2014), Políticas públicas para reducir la pobreza infantil en España: Análisis de impacto, Madrid, UNICEF.
- CEBRIÁN, I. Y MORENO, G. (2008). La situación de las mujeres en el mercado de trabajo español: desajustes y retos. *ECONOMÍA INDUSTRIAL* N° 367: 121-137.
- Comisión Europea (2016): Compromiso estratégico para la igualdad entre mujeres y hombres 2016-2019, Luxemburgo, 2016.
- Comisión Europea (2018a), "Youth Wiki national description: Youth policies in Spain".
- Comisión Europea (2018b), "Youth Guarantee country by country: Spain".
- Comisión Europea (2018c): Report on equality between women and men in the EU, Luxembourg, 2018.
- DEL RÍO, C. Y ALONSO-VILLAR, O. (2014). "Mujeres ante el empleo (y el desempleo) en el Mercado laboral español, 1996-2013". AREAS, *Revista Internacional de Ciencias Sociales*, n° 33 (Desigualdades de género en España: continuidades y cambios).
- European Union (2018). Special Eurobarometer 469. Integration of immigrants in the European Union. <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm>.
- GARCÍA-PÉREZ, J.I. Y MUÑOZ-BULLÓN, F. (2011), "Transitions into permanent employment in Spain: an empirical analysis for young workers", *British Journal of Industrial Relations*, 49, 1: 103-143.
- GAUTHIER, A. (2007) The impact of family policies on fertility in industrialized countries: a review of the literature, *Population Research and Policy Review*, 2007, vol.26, issue 3, 323-346.

GONZÁLEZ, L. (2011) The effects of a universal child benefit, Economics Working Papers 1281, Department of Economics and Business, Universitat Pompeu Fabra.

GRADÍN, C., DEL RÍO, C. Y CANTÓ, O. (2010). "Gender wage discrimination and poverty in the EU". *Feminist Economics*, vol. 16(2): 73 - 109.

HERRERO, C., SOLER, A. Y VILLAR, A. (2013), "Desarrollo y pobreza en España y sus comunidades autónomas: el impacto de la crisis", *Papeles de Economía Española*, 138: 98-113.

HUDDLESTON, T., BILGILI, O., JOKI, A., Y VANKOVA, Z. D. (2015). Migrant integration policy index. Barcelona (CIDOB) & Bruselas (MPG).

LEVY, H., MATGASANIS, M. Y SUTHERLAND, H. (2013), Towards a European Union child basic income? Within and between country effects, *International Journal of Microsimulation*, 6, 1: 63-85.

MAGNUSON, K. Y VOTRUBA-DRZAL, E. (2009), Enduring Influences of Childhood Poverty," en *Changing Poverty, Changing Policies*, eds. M. Cancian and S. Danziger (New York: Russell Sage Foundation).

OCDE (2017). *Health at a Glance*. París: OCDE.

SCHIRLE, T. (2015) The effects of universal child benefit on labour supply, *Canadian Journal of Economics*, Volume 48(2): 437-463.

UNICEF (2018) Informe Anual 2017, Naciones Unidas. Villar, A. (2014), "No es país para jóvenes", *Panorama Social*, 20: 53-70.

**Observatori
Social
de "la Caixa"**

Fundació "la Caixa"
